

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-2-78-91>

УДК 37.091.12.011.3-051:373.3]:316.647.5

Люлька Г.А.

Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка

ПЕДАГОГІЧНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ПРОФЕСІЙНА ЯКІСТЬ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Анотація. У статті розглянуто проблему педагогічної толерантності як професійної якості сучасного вчителя початкових класів. Наголошено на важливості постійного прояву толерантності як професійної якості педагога як умови конструктивної взаємодії вчителя з усіма суб'єктами освітнього процесу. Описано толерантність в педагогіці як толерантне ставлення вчителя до суб'єктів освітнього процесу та виховання в учнів навичок толерантної поведінки. Охарактеризовано види толерантності вчителя молодших класів. Особливо зазначено структурні компоненти соціальної толерантності педагога. Увагу звернено на формування професійно важливої якості у процесі вибору професії, професійної освіти, підготовки і виконання професійної діяльності. Детально охарактеризовано ознаки толерантності вчителя початкової школи як професійно важливої якості.

Ключові слова: педагогічна толерантність, вчитель початкових класів, толерантне ставлення, професійна якість, взаємодія, молодший школяр.

Liulka Anna

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

PEDAGOGICAL TOLERANCE AS A PROFESSIONAL QUALITY OF A MODERN PRIMARY TEACHER

Summary. The article deals with the problem of pedagogical tolerance as a professional quality of a modern elementary school teacher. The importance of constant tolerance as a professional teacher is emphasized as a condition of constructive interaction of the teacher with all subjects of the educational process. Pedagogy tolerance is described as a tolerant attitude of the teacher towards the subjects of the educational process and education of tolerant behavior skills in the students. Types of tolerance of junior teachers are characterized, namely the presence of social tolerance, which allows the teacher to effectively interact with all participants of the educational process, and the formation of psychological tolerance, which provides high resistance of the teacher to numerous professional stresses and promotes professional activity and promotes. The structural components of the teacher's social tolerance are indicated separately. The dynamic side of tolerance is determined by the content of the teacher's motivational sphere, the system of his values, interests, beliefs and social attitudes. The operational basis of social tolerance is specific knowledge, skills and abilities. Attention is paid to the formation of a professionally important quality in the process of choosing a profession, vocational education, preparation and performance of professional activity. The signs of tolerance of elementary school teacher as professionally important quality are characterized in detail through the lens of social demand for quality; promoting the quality of achieving high efficiency of professional activity, ensuring the humanistic orientation of professional activity. It is emphasized that tolerance acts as a condition for the proper functioning of civil society and even as a condition for the survival of humanity. Pedagogical tolerance is a socially necessary quality of personality, and therefore corresponds to the first sign of professionally important qualities of the teacher. The tolerant teacher, by his example, promotes the formation of tolerant qualities in his pupils, because they are a role model for them. The world community is interested in forming its members open-minded thinking, eliminating prejudice against each other on the basis of constructive cooperation for the common good Ability to understand themselves and others, to provide subject-subject interaction contribute to the consolidation of a positive psychological climate in the team, to increase self-esteem, confidence in all participants in the educational process.

Keywords: pedagogical tolerance, elementary school teacher, tolerant attitude, professional quality, interaction, junior high school student.

Постановка проблеми. Зростання невідомості в політичній, економічній і соціальній сферах різко змінило життєву ситуацію людини. Нині готові рішення відсутні, необхідно їх знаходити, приймати, нести за них відповідальність, вміти узгоджувати різні позиції та думки.

Прийняття адекватних рішень далі неможливо без діалогу з іншою людиною, природою, суспільством. Для цього потрібне підвищення рівня толерантності всіх його членів. Адже вміння гармонійно взаємодіяти з навколишнім соціумом, визнаючи відмінності і приймаючи інакшість іншої людини є умовою успішності в особистому та професійному житті. На одне з провідних місць в освіті висувається завдання вихован-

ня самостійної творчої особистості, яка розуміє і приймає цінність різноманіття оточуючого світу, вміє бути відповідальною, критично мислити, вести дискусію, аргументувати і враховувати аргументи опонента.

Сфера освіти є однією з найконсервативніших: педагогам досить складно прийняти те, що вони не є єдиним джерелом знань. У такій ситуації педагогічна толерантність виступає як спосіб адаптації до сучасних умов, пов'язаних не тільки з постійно зростаючою інформаційним простором, але і підвищенням інтересу, актуалізацією уваги до прав людини, дитини тощо.

Саме тому постійний пошук шляхів і засобів вдосконалення діяльності педагога, його професій-

ної підготовки, умов, які забезпечують успішне становлення толерантної особистості вчителя молодших класів набуває високу суспільну значимість. Серед першочергових завдань освіти слід виділити завдання формування педагогічної толерантності як професійно важливої якості вчителя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Інтолерантна особистість не зможе створити умови для формування толерантності у своїх вихованців. Тому толерантність досліджується в якості педагогічної категорії, що характеризує певні якості педагога: як особистості і як фахівця.

Ознаки педагогічної толерантності розглянуто у дослідженнях М. Гайдамашук, Ю. Котелянець, Д. Кошевич, Н. Ліпатової, Г. Пономарьової та ін. Прояви толерантності як професійної якості вчителя вивчають М. Єпіна, Ю. Тодорцева, Т. Фадеева та ін. Місце толерантності в особистісній сфері вчителя початкової школи досліджують Ю. Ірхіна, О. Руда, Н. Чернуха та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасні характеристики вчителя початкових класів як фахівця найбільш повно відповідають тільки професійним вимогам. Особистісним і творчим якостям педагогів, до числа яких належить і педагогічна толерантність, не приділяється належної уваги. Доцільно проаналізувати, якими ознаками професійно важливих якостей володіє толерантність вчителя початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Розвиток толерантності має здійснюватися у всіх сферах освіти. Особливу увагу слід приділяти вчителям початкових класів, оскільки їх педагогічна та особистісна позиція відіграє ключову роль у вихованні толерантної особистості молодших школярів.

Педагога сприймають як зразок для наслідування. Однак, як показали дослідження О. Матієнко, для окремих вчителів початкової школи характерні: «використання себе як еталону для оцінювання інших, категоричність і консерватизм в оцінках дітей, прояв нетерпимості до фізичного вигляду або психологічного стану окремих дітей, невміння пристосовуватися до оточуючих, проявляючи гнучкість, неприйняття агресії та ін. Представлена характеристика далека від толерантності» [5, с. 30].

Педагогічна толерантність визначається як один з видів загальної толерантності, включений в певну діяльність, у даному випадку – у педагогічну (освітню) діяльність. Педагогічна толерантність – це особистісна якість і принцип діяльності педагога, які полягають у визнанні цінності і вираженні поваги до відмінностей між суб'єктами освітнього процесу (педагогами, учнями, їх батьками, адміністрацією), визнання права «іншого» на інакшість, відмову від бажання змінити його за своїм зразком, умінні адекватно розуміти «іншого» і прагненні будувати демократичні взаємини з усіма суб'єктами освітнього процесу [2, с. 5].

Педагогічна толерантність в своїх проявах дозволяє організувати освітньо-виховний простір, в межах якого будуть створені умови для конструктивної взаємодії педагога і учня, педагога і педагога, педагога і адміністрації; особистий приклад педагога, який буде взаємини на основі розуміння, поваги, прийняття – один з кращих методів формування толерантності у дітей.

Важливим при цьому є розуміння того, що прояв толерантності як професійної якості педагога не є чимось ситуативним, це – робоча атмосфера. Її межі охоплюють не тільки інше ставлення до світу або інші точки зору, але й поширюються на зовнішній вигляд учнів, їх поведінку, що дійсно іноді вимагає від педагога не просто прийняття, а прийняття без осуду.

Толерантність в педагогіці має два аспекти:

- 1) толерантне ставлення вчителя до суб'єктів освітнього процесу;
- 2) виховання в учнів навичок толерантної поведінки.

Успішність у вирішенні цих завдань чітко проявляється при безпосередньому спілкуванні педагога і молодша школяра, тобто в самому педагогічному процесі. В результаті має бути забезпечений необхідний емоційний фон педагогічного процесу. Це, в свою чергу, впливає як на характер засвоєння учнями навчальних предметів, так і на професійну задоволеність вчителя своєю практичною діяльністю. Не можна розглядати кожен професійно важливу якість особистості суб'єкта освіти, що становить зміст педагогічної толерантності, як незалежну змінну без ефекту спільної дії.

Аналізуючи особливості толерантності педагогів в освітньому процесі, Д. Кошевич виділяє кілька видів толерантності вчителя молодших класів:

– наявність соціальної толерантності дозволяє педагогу ефективно взаємодіяти з усіма учасниками освітнього процесу;

– сформованість психологічної толерантності забезпечує високу стійкість педагога до численних професійних стресів і сприяє ефективній побудові професійної діяльності [4, с. 31].

О. Савченко пропонує виділяти в соціальній толерантності педагога структурні компоненти: динамічні й операційні. Динамічна сторона толерантності визначається вмістом мотиваційної сфери вчителя (готовність прийняти учня таким, яким він є), системою його цінностей, інтересів, переконань і соціальних установок. Операційну основу соціальної толерантності складають конкретні знання, вміння та здібності (знання про психологічні особливості людей, здатність спілкуватися з різними людьми, здатність контролювати процес спілкування та ін.). Педагогічна толерантність є соціальною категорією і проявляється в установці на прийняття іншої людини, на емпатійне розуміння, на відкрите спілкування [6, с. 5].

Формування будь-якої професійно важливої якості здійснюється у процесі вибору професії, професійної освіти, підготовки і виконання професійної діяльності. Професійно важливі якості особистості сприяють продуктивності конкурентоспроможного функціонування в конкретних видах трудової діяльності.

М. Єпіна вказує, що професійно важливі якості визначаються вимогами суспільства на конкретному етапі і володіють такими ознаками:

- соціальна затребуваність якості;
- сприяння якості досягненню високої ефективності професійної діяльності;
- забезпечення гуманістичної спрямованості професійної діяльності.

Розглянемо названі ознаки стосовно педагогічної толерантності [3].

На сьогодні людство є свідками взаємовпливу і взаємопроникнення різних національних культур, економік, держав. Зростаюча з кожним роком мобільність населення обертає багато країн в полікультурних спільнотах. Гармонійний розвиток останніх можливий тільки на принципах рівноправності і рівноцінності різних культур, толерантного ставлення до різних проявів людської самобутності. Толерантність виступає як умова нормального функціонування громадянського суспільства і навіть як умова виживання людства. Світова спільнота зацікавлена у сформуванні її членів мислення відкритого типу, цікавості до діалогу послідовників різних світоглядів та політичних уподобань, усунення упередженості стосовно один одного на базі конструктивної співпраці в ім'я загального блага [7, с. 7].

Саме в зв'язку з цим виникає необхідність у формуванні у підростаючого покоління здатності бути толерантним, в становленні у нього універсальних методів орієнтації в складному, різноманітному, суперечливому світі. Процес формування толерантних якостей особистості здатні здійснювати лише педагоги з розвинутою культурою толерантності. Відтак, можна зробити висновок, що педагогічна толерантність є соціально необхідною якістю особистості, а, отже, відповідає першій ознаці професійно важливих якостей педагога.

Головне професійне призначення вчителя полягає в усвідомленні себе, перш за все – вихователем, який допомагає становленню толерантної особистості учня, в тому числі викладанням усіх предметів. Від взаємовідносин молодшого школяра з педагогом залежить інтерес учня до навчання, а, отже, і успішність оволодіння навчальним матеріалом. Крім того, толерантний вчитель своїм прикладом сприяє формуванню толерантних якостей у своїх вихованців, оскільки є для них зразком для наслідування. Виникаючі

розбіжності, альтернативність позицій в процесі їх взаємодії вимагає проявів толерантності та від обох сторін. У досягненні її стійкості, зміцнення та збагачення і полягає головне педагогічне завдання. Тому педагогічна толерантність сприяє досягненню високої ефективності професійної діяльності, отже, задовольняє другу ознаку професійно важливих якостей педагога [1, с. 54].

Лише толерантний вчитель зможе знайти спільну мову зі своїм вихованцем, створити умови вільно в цивілізованій формі висловлювати власні почуття, думки, потреби, переживання. Уміння розуміти себе та іншого, забезпечувати суб'єкт-суб'єктну взаємодію сприяють закріпленню позитивного психологічного клімату в колективі, підвищенню самооцінки, впевненості в собі всіх учасників освітнього процесу. Все це забезпечує гуманістичну спрямованість педагогічної діяльності, отже, педагогічна толерантність відповідає і третій ознаці професійно важливих якостей педагога.

Висновки і пропозиції. Толерантність педагога включає володіння вміннями і навичками толерантної взаємодії з усіма суб'єктами освітнього процесу; установку на толерантність як активну позицію щодо формування своєї особистості, особистості учнів і їх батьків; як якість особистості; як норма поведінки, що представляє собою одну зі складових педагогічної етики. Педагогічна толерантність повністю відповідає категорії «професійно важлива якість» вчителя початкової школи, є умовою його успішної професійної діяльності.

Перспектива подальших досліджень пов'язується з дослідженням структурування складових толерантності як професійно важливої якості вчителя початкової школи в ході його взаємодії з різними суб'єктами освітнього процесу – учнями, батьками, іншими педагогами та адміністрацією закладу.

Список літератури:

1. Гайдамашук М. Толерантність як основа формування цивілізованих стосунків. *Учитель початкової школи*. 2015. № 12. С. 53–55.
2. Волошина О. Проблема формування толерантності в сучасних педагогічних дослідженнях. *Рідна школа*. 2016. № 3. С. 4–6.
3. Епина М.Б. Педагогическая толерантность как профессионально важное качество педагога. URL: http://elar.rsvpu.ru/bitstream/9381/1/lrpo_2006_14.pdf (дата звернення: 24.02.2020).
4. Кошевич Д. Гармонія – у різноманітті. *Управління освітою*. 2014. № 5. С. 29–32.
5. Матієнко О. Виховання толерантності починається з учителя. *Учитель початкової школи*. 2017. № 6. С. 27–31.
6. Савченко О. Вчимося толерантності. *Учитель початкової школи*. 2019. № 9. С. 4–8.
7. Чернуха Н. Підготовка педагогів у сучасних соціокультурних умовах: виховання толерантності. *Управління освітою*. 2018. № 1. С. 7–8.

References:

1. Haidamashchuk, M. (2015). Tolerantnist yak osnova formuvannia tsyvilizovanykh stosunkiv [Tolerance as the basis for the formation of civilized relationships]. *Uchytel pochatkovoi shkoly*, no. 12, pp. 53–55.
2. Voloshyna, O. (2016). Problema formuvannia tolerantnosti v suchasnykh pedahohichnykh doslidzhenniakh [The problem of forming tolerance in modern pedagogical research]. *Ridna shkola*, no. 3, pp. 4–6.
3. Epina M.B. Pedahohycheskaia tolerantnost kak professyonalno vazhnoe kachestvo pedahoha [Pedagogical tolerance as a professionally important quality of a teacher]. Available at: http://elar.rsvpu.ru/bitstream/9381/1/lrpo_2006_14.pdf (accessed 24.02.2020).
4. Koshevych, D. (2014). Harmoniia – u riznomanitti [Harmony is in diversity]. *Upravlinnia osvitoiu*, no. 5, pp. 29–32.
5. Matiienko, O. (2017). Vykhovannia tolerantnosti pochynaietsia z uchytelia [Educating tolerance begins with the teacher]. *Uchytel pochatkovoi shkoly*, no. 6, pp. 29–32.
6. Savchenko, O. (2019). Vchymosia tolerantnosti [We learn tolerance]. *Uchytel pochatkovoi shkoly*, no. 9, pp. 4–8.
7. Chernukha, N. (2018). Pidhotovka pedahohiv u suchasnykh sotsiokulturnykh umovakh : vykhovannia tolerantnosti [Teacher training in contemporary sociocultural contexts: fostering tolerance]. *Upravlinnia osvitoiu*, no. 1, pp. 7–8.